

András Vári – Judit Pál – Stefan Brakensiek: Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert.

(Adelswelten II.) Böhlau, Köln, 2014. 397 oldal.

Bár a 18. század magyar történelmével kapcsolatban több remek munkát is kezébe vehet az érdeklődő,¹ eddig még nem született igazán modern hangvételű, a század összetett politikai, kulturális és társadalomtörténeti viszonyait feldolgozó nagymonográfia. Az itt bemutatandó könyvből rajzolódik ki az elmúlt években írt művek közül az egyik legrészletesebb kép az újjáépülő Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi viszonyairól. Igaz ez annak ellenére, hogy a szerzők már az alcímekben jelzik, Magyarországnak csak az északkeleti részével kívánnak foglalkozni, és ott is mikrotörténelmi esettanulmányokon keresztül mutatják be a hatalomgyakorlás lehetőségeit.

A kötet bevezetőjéből kiderül, hogy azt egy több országra kiterjedő közép-európai kutatás részeként kezdték el összeállítani az alkotók. Fő céljuk az volt, hogy a közös kérdésfeltevés és kutatás-módszertani eszközkészlet kialakítása nyomán összehasonlítható eredményeket hozzanak létre. A 2002–2005 között zajló kutatási programban több konferencián és műhelybeszélgetésen ütköztethették álláspontjaikat a kutatók, majd a nagyjából tízéves munka után összeállították és kiadták a következtetéseiket tartalmazó kötetet.

Szerencsés módon a mű német nyelven jelent meg, lehetőséget terem-

ve ezzel arra, hogy a magyar kutatókon kívül szélesebb publikum is megismerkedhessen vele. Ahogyan azt a szerzők is megjegyzi az előszóban, a könyv különlegessége, hogy három szerző írta, akik három különböző országban dolgoztak. Mivel az alkotók közül Vári András 2011-ben elhunyt, így a kötet előszavában azt olvashatjuk, hogy ez a mű egy ritka alkotás, vagyis egy olyan monográfia, amelyet három szerző készített, és az egyes részek szerzősége a kész kéziratban már nehezen volt szétválasztható. Ennek ellenére mégis elmondható, hogy Vári András – aki a Miskolci Egyetem oktatója volt – főként az empirikus kutatásokat készítette, Pál Judit – a Kolozsvári Egyetem professzora – a kötet mikrotörténeti esettanulmányai nagy részének a szerzője, illetve harmadikként társult még a két magyar alkotóhoz Stefan Brakensiek, aki a Duisburg-Esseni Egyetem professzora, és a módszertani részek kidolgozásával, valamint a német nyelvű szöveg lektorálásával vette ki a részét a munkából.

A kötet egyik fő erénye, hogy a szerzők céljaikat, kutatási módszereiket és az általuk használt fogalmakészletet rendkívül pontosan határozzák meg; vizsgálatuk tárgyának történeti környezetét pedig olyan alaposan mutatják be, hogy a magyar politika- vagy jogtörténetben kevésbé járatos olvasók is pontosan követni tudják kutatásuk menetét és eredményeit.

¹ Például: Szijártó M. István 2005: *A diéta*. Budapest; Poór János 2006: *Az osztrák örökösödési háború*. Budapest.

A könyv fő kérdésköre a magyar társadalom- és politikatörténet szempontjából is roppant fontos terület. Vári, Pál és Brakensiek munkájának kiindulási pontja az, hogy a 18. században részben újjászervezett, részben pedig átalakított politikai intézményrendszer különböző szintjein a döntéshozatal folyamata alapvetően nem egy formális eljárás során született meg, hanem személyes, kliensi kapcsolatok által befolyásolva. A szerzők a kötet jelentős részében – e tágabb kérdést némileg szűkítve – elsősorban arra keresik a választ, hogyan alakult ez az aszimmetrikus, ugyanakkor mégis kölcsönös és önkéntes függési rendszer a patrónusi szerepet betöltő Károlyi grófok és az ő Szatmár megyei klienseik között a század folyamán. Már a kérdésfeltevéskor reflektálnak a klientizmushoz kapcsolódó, 20. századi negatív konnotáció 18. századra visszavetített használatára. Feltevésük szerint a 18. század első felében újjáépülő ország periferikus vidékeinek irányításában – a földbirtokos arisztokrácia Bécsbe vagy Pozsonyba költözése miatt megnőtt távolságból eredő problémák kezeléséhez – elengedhetetlenül fontos volt a megfelelő kvalitásokkal és tisztségekkel rendelkező kliensek segítségének igénybevétele. Ebből adódóan a kliens-patrónus viszony nem a visszaélések melegágya, hanem a birtokirányítás és a hivatalrendszer alsóbb szintjein történő ügyintézés leghatékonyabb módja volt, amelynek kifutása a modern bürokrácia kiépülése felé mutat.

A mű tizenegy fejezetből áll, azonban ahogyan azt korábban már jeleztem, az egyes szakaszok pontos szer-

zősége részben Vári András hirtelen halála, részben a hosszú közös munka következményeként nem mindig állapítható meg pontosan. Ezzel együtt is elmondható, hogy az I. és a II. fejezet közös munka, a III., IV., VII., IX. és X. fejezetet főként Vári András írta, míg az V., VI. és VIII. fejezet alapvetően Pál Judit levéltári kutatásain alapul, a kötet nyelvi ellenőrzése mellett a bevezetést és a befejező fejezetet pedig Stefan Brakensiek alkotta meg.

A kötet első fejezetéből megtudhatjuk, hogy a mikroszintű kutatás alapvetően a jó állapotban megmaradt Károlyi-levéltár leveles anyagán alapul, hiszen az iratokban vizsgálható nemcsak a kliensek által elvégzett ügyek jellege, hanem az általuk használt nyelv is. A missiliseket kiegészítették a Szatmár megyére és Szatmárnémetire vonatkozó iratokkal, így kerülve el, hogy az egyes esettanulmányok pusztán a levelek elemzésévé zsugorodjanak. A kötet bevezető szakaszának nagy előnye, hogy pontosan tisztázza az utóbbi időben Magyarországon is egyre szélesebb érdeklődésre számot tartó témakör fogalmi kereteit. Megtudhatjuk, hogy mi a különbség a kliensek és az alapvetően a 17. században működött familiárisok között, valamint képet alkothatunk arról, mely munkák tekinthetők a téma alapvető szakirodalmának.

Ezek után következik a környezet komplex bemutatása: a vármegyéről és annak társadalmi tagozódásáról szóló leírás, illetve a patrónusokat adó Károlyi család bemutatása. A következő fejezetekben részben a hatalomgyakorlás módját és a kliensek működésének általános jellemzőit tárgyalják a szer-

zók, majd rátérnek a kötet legizgalmasabb részére, ahol esettanulmányokon keresztül mutatják be egy-egy kliens életpályáját a Károlyi család szolgálatában. Az egyes mikrotörténeti munkák lehetőséget teremtenek arra, hogy az alkotók rámutassanak mennyire heterogén csoportot alkottak a Károlyi-kliensek. Volt köztük, aki jelentős megyei nemesi családból származott, de akadt, aki karrierje kezdetén még nemesi címmel sem rendelkezett. A magyarországi kutatók számára ismerősek lehetnek a Zanathy Józsefről² vagy Erős Gáborról³ írt tanulmányok, hiszen róluk korábban magyar nyelven már publikálta kutatási eredményei egy részét Pál Judit. A kötetben való szerepeltetésük ugyanakkor lehetőséget teremt egyrészt arra, hogy a korábbiakhoz képest tágabb kontextusba ágyazza be őket a szerző. Másrészt pedig más kliensekkel összevetve nemcsak a mélyreható elemzés kapcsán felszínre kerülő különbségeket emelhetik ki a szerzők az utolsó két fejezetben, hanem szólhatnak arról is, milyen közös pontok figyelhetők meg a Károlyi család és a klienseik között kialakult viszonyban.

Az áttekintett, viszonylag hosszú időszaknak köszönhetően megállapításokat tehetnek ennek az egyenlőtlen viszonyrendszernek a hosszú távú alakulására vonatkozóan. A munka fő előnye talán éppen ez utóbbi momentum, vagyis az, hogy a 18. század folyamán alaposan átalakuló magyar társadalmi, politikai és kulturális változásokat

a helyi hatalomgyakorlás aszimmetrikus és informális kapcsolatrendszerain keresztül fogja meg. Esettanulmányai-ikkal nem a partikularizmust erősítik, hanem azt mutatják be, hogy a magyar nemesi társadalmat érő hatások, mint például a felvilágosodás eszméi vagy a bürokrácia professzionalizálódása, a meritokráciára való igény megjelenése és az egyre speciálisabb és komolyabb szakértelmet igénylő hivatali pozíciók terjedése a közigazgatásban, hogyan hatottak a kliens-patrónus viszony változására, összességében pedig a helyi hatalomgyakorlás módosulására.

Összefoglalásukban a szerzők rámutatnak arra, hogy a mű elején bemutatott módszertani és fogalmi készletet hogyan lehetne pontosítani, illetve módosítani ahhoz, hogy ezt a változást le tudjuk írni. Kitérnek arra, hogy a 18. század elején a nemesiség és az arisztokrácia még közel élt egymáshoz térben, jelentős kulturális szakadék nem mutatható ki közöttük, így a kliens és patrónusa közötti kapcsolat sokkal informálisabb és közvetlenebb volt, mint a század végén. Ekkor az ugyanezzel a fogalom párral leírt kapcsolatrendszer az arisztokrácia Bécsbe, Pozsonyba, majd Pestre költözésével, így a térbeli és a kulturális távolság megnövekedésével egyre tárgyiasultabb, formalizáltabb lett, a kliensek pedig sokoldalú ügyintézőkből fokozatosan bizonyos szakterületekért felelős bürokratákká váltak, akik áthidalták az előbb említett távolságot a földesúr lakhelye és birtokai között.

A mű pozitív jellemzői közé sorolható, hogy egyrészt gondosan tagolt és szerkesztett, másrészt a szöveg mellé elhelyezett magyarázó ábrák, térképek

² Pál Judit 2008: Katolikus bíró egy református város élén. In: *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv III.* Budapest, 213–226.

³ Pál Judit 2010: Az állam és a patrónus szolgálatában. *Korall* (11.) 42. 179–205.

és táblázatok jelentősen megkönnyítik a szerzők gondolatmenetének követését, és a történeti kontextusban való tájékozódást. A Károlyi családról szóló rész után nyolcoldalnyi színes képet találhatunk a család tagjairól, ami szintén emeli a bemutatott munka színvonalát. Összességében tehát elmondható, hogy egy kiváló kivitelű és valószínűleg részben ezért elég borsos árú könyvet tartunk a kezünkben. (A kiadótól megrendelve a kötet 50 euróba kerül.)

Az olvasást ugyanakkor nehezíti a néhol eluralkodó, akár az oldal háromnegyedét is kitöltő jegyzetapparátus. (Ennek legszélsőségesebb esete a 32–33. oldal, ahol 1,5–3 sornyi főszöveget nagy térköz, majd roppant hosszúságú indexált irodalom és kiegészítő szöveg követ.) Hasonlóan kevésbé olvasóbarát, hogy néhány esetben talán túlságosan is hosszúra nyúltak a bekezdések. (A 255. oldalon kezdődő bekez-

dés például három oldalon keresztül tart, a részben természetesen pozitívumként értékelhető, alaposan kidolgozott hivatkozások miatt.) Mindez azonban a kötet értékéből semmit le nem vonó, alapvetően német szerkesztési sajátosság.

Összességében elmondható, hogy a *Herrschaft an der Grenze* című műben a szerzők jelentős lépést tettek afelé, hogy pontosabb képet alkothassunk a 18. századi helyi hatalomgyakorlás módjáról, illetve annak időbeli változásairól. A mű megírását megelőző nemzetközi kutatás során kidolgozott módszertani és fogalmi keretek, valamint a német nyelvű megjelenés lehetőséget teremtenek arra, hogy a szerzőhármas munkájára érdemi nemzetközi reflexió is születessen.

Szemethy Tamás